EDUSKUNNAN OIKEUSASIAMIES

Lakivaliokunta

LAUSUNTO

16.9.2024

Viite: Eduskunnan lakivaliokunnan kokous torstai 19.09.2024 klo 10.00 (HE 63/2024 vp)

EOAK/4583/2024

HALLITUKSEN ESITYS ETÄYHTEYKSIEN KÄYTÖN EDISTÄMISESTÄ YLEISISSÄ TUOMIOISTUIMISSA

Lakivaliokunta on pyytänyt eduskunnan oikeusasiamiehen kanslian asiantuntijaa kuultavaksi ja kirjallista asiantuntijalausuntoa yllä mainitusta hallituksen esityksestä.

Ehdotetuilla laeilla mahdollistettaisiin tuomarin osallistuminen etäyhteydellä oikeudenkäyntiin. Lisäksi ehdotetaan säädettäväksi etäoikeudenkäynnistä, joka tapahtuisi kokonaan ilman istuntosalia. Asianosaiset ja tuomioistuimen jäsenet osallistuisivat etäoikeudenkäyntiin videoyhteydellä. Todistelun vastaanottamista etäyhteyden välityksellä helpotettaisiin muissakin oikeudenkäynneissä.

Lisäksi ehdotetaan, että oikeudenkäynnistä poisjäänyttä todistajaa voitaisiin tietyissä tilanteissa kuulla puhelimitse oikeudenkäynnin peruuntumisen välttämiseksi. Hallitus ehdottaa myös, että asianosainen voitaisiin määrätä osallistumaan oikeudenkäyntiin videoyhteyden välityksellä. Näin voitaisiin tehdä esimerkiksi silloin, jos oikeudenkäynnin turvallisuus muussa tapauksessa vaarantuisi.

1. Eräitä näkökohtia etäyhteyksistä oikeudenkäynneissä

1.2 Tekniikka ja terminologia

Etäyhteydellä tarkoitetaan hallituksen esityksessä reaaliaikaista puhe- ja näköyhteyttä eli videoyhteyttä tai pelkkää reaaliaikaista puheyhteyttä eli perinteistä puhelinyhteyttä. Nykyisessä lainsäädännössä kuvallisista etäyhteyksistä käytetään pääsääntöisesti nimitystä tekninen tiedonvälitystapa, jossa istuntoon osallistuvilla on puhe- tai puhe- ja näköyhteys keskenään. Eräissä säännöksissä käytetään kuitenkin myös nimitystä videoneuvottelu. Terminologialla ei sinänsä ole merkitystä.

Käytännössä kysymys olisi Microsoft Teams-tyyppisistä kokousjärjestelyistä.

Hallituksen esityksen mukaan (s. 38) tuomioistuimen harkinnassa olisi, kutsutaanko asianosaiset osallistumaan etäkuulemiseen tai etäoikeudenkäyntiin viranomaisen luota vai muusta paikasta videoneuvottelun välityksellä. Asianosaiset voisivat siis periaatteessa olla fyysisesti missä tahansa osallistuessaan oikeudenkäyntiin, jos se harkitaan soveliaaksi. Kutsuissa, joissa ei nimenomaisesti edellytetä saapumista etäkuulemiseen esimerkiksi tiettyyn tuomioistuimeen, tuskin voitaisiin antaa täsmentäviä määräyksiä siitä, missä kuultavan on oltava tai missä hän ei saa olla, kun etäyhteys tuomioistuimeen hänen omilla välineillään otetaan.

Voimassa olevia ja ehdotettuja säännöksiä ei ole sidottu tiettyyn tekniikkaan. Luultavaa kuitenkin on, että tekniikka toimii tulevaisuudessakin perusperiaatteiltaan samaan tapaan kuin esimerkiksi eduskunnassa käytössä oleva Microsoft Teams tai tuomioistuimissa edelleen käytössä oleva Skype for Business. Etäyhteyden onnistuminen edellyttää toimivaa verkkoa ja päätelaitteen riittäviä ominaisuuksia. Oikeudenkäynneissä erityisen tärkeää on äänen kuulumisen ohella myös kuvan laatu ja koko sekä toimiva tapa esittää dokumentteja.

Esityksessä ei ole käsitelty sitä, että oikeustalon istuntosalissa kuva saattaa näkyä jokaisen tuomarin ja asianosaisen omalta näyttöpäätteeltä ja lisäksi istuntosalin seinään kiinnitetyltä suurelta valkokankaalta tai erillisistä monitoreista, kun taas etänä istuntoon osallistuva tuomari tai asianosainen saattaa tarkastella oikeudenkäynnin kulkua pahimmassa tapauksessa matkapuhelimen pieneltä kuvaruudulta.

Tuomareiden, varsinkin puheenjohtajan pitäisi periaatteessa pääkäsittelyssä nähdä kaikkien asianosaisten ja avustajien kasvot ja kaikki se, mitä istunnossa tapahtuu. Etäyhteydellä havainnointimahdollisuudet eivät voi vastata tuomarin pöydän takaa avautuvaa näkymää istuntosalissa – eivät ainakaan matkapuhelimen, tabletin tai edes kannettavan tietokoneen pieneltä kuvaruudulta.

Hallituksen esityksessä ei ole käsitelty etäistunnon kulkuun liittyviä teknisiä kysymyksiä kuten sitä, tuleeko kaikkien istuntoon osallistuvien kameran ja mikrofonin olla päällä kaiken aikaa, jotta istunnon tapahtumia voidaan edes jotenkin valvoa. Käytännössä tällainen valvonta tuskin voi onnistua jutuissa, joissa on kymmeniä tai satoja asianosaisia avustajineen. Kun kirjallisia todisteita esitellään (”jaetaan”) etänä, kuvayhteys asianosaisiin viimeistään jää taustalle.

On sinänsä ymmärrettävää, ettei lainsäätäjä halua sitoa lainkäyttäjän käsiä tulevien teknisten tai menettelyllisten ratkaisujen suhteen. Tiettyihin peruskysymyksiin, jotka erilaisiin etäkokouksiin liittyen ovat viime vuosina tulleet tutuiksi, olisi kuitenkin ollut syytä kiinnittää lainvalmistelussa huomiota.

Hallituksen esityksessä (s. 33) on lähdetty siitä, että etäyhteydellä voitaisiin jopa katselmoida tuomioistuimeen tuotua esinettä tai esimerkiksi pahoinpitelyjutussa asianomistajan arpea. Vaikka etäyhteyden tekniikka toimisi sinänsä moitteettomasti, sillä on silti rajoitteensa. Kosmeettisen haitan, kuten arven, arviointi vaatii nähdäkseni välittömyyttä, jotta kehon osien mittasuhteet nähdään oikein ja valaistuksen merkityskin voidaan ottaa huomioon.

Mikäli etäkuuleminen asianosaisen tai todistajan omilla laitteilla heikon verkkoyhteyden varassa yleistyy käräjäoikeuksissa, tällä saattaa olla hovioikeuksien toimintaa hankaloittavia vaikutuksia sen vuoksi, että lähiaikoina hovioikeuksissa on tarkoitus siirtyä henkilötodistelun vastaanottamiseen käräjäoikeudessa tehdyiltä videotallenteilta. Mikäli tallenteiden laatu on huono, uudistus ei voi hovioikeuksissa toteutua suunnitellulla tavalla.

1.2 Todistelutarkoituksessa kuultavan henkilön kuntoa ei voida valvoa etänä, päihteiden käyttö istuntojen yhteydessä vapautuu ja etäistuntoja voidaan tallentaa

Käytännössä rikosoikeudenkäynneissä joudutaan ajoittain arvioimaan, onko todistelutarkoituksessa kuultava henkilö ylipäätänsä siinä kunnossa, että häntä voidaan kuulla. Tavanomaisissa rikosasioissa varsinkin vastaajat ovat usein päihdeongelmaisia ja istunnoissakin eri aineiden vaikutuksen alaisena, mikä vaikuttaa heidän esiintymiseensä ja heidän kertomustensa uskottavuuteen.

Henkilötodistelun luotettavuus on suullisessa ja välittömässä oikeudenkäynnissä usein oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin kulmakivi. Jos kuultavat puhuvat etäyhteydellä kotisohvalta omiaan, väärien tuomioiden riski kasvaa.

Henkilön päihtymystilan arviointi on etäyhteyksin olennaisesti vaikeampaa kuin istuntosalissa (liikkuminen, eleet, haju). Sen valvominen, ettei henkilö istuntoa seuratessaan ja puheenvuoroaan odotellessaan juo alkoholia tai käytä päihteitä, on etäyhteydellä mahdotonta. Kuten lakivaliokunta on hallituksen esityksen HE 63/2023 vp käsittelyn yhteydessä havainnut, tuomioistuinten turvatarkastusten keskeinen funktio on alkoholin ja muiden päihteiden poistaminen oikeustaloon tulijoilta. Etäoikeudenkäynneissä turvatarkastuksia ei voida tehdä, ellei kuuleminen tapahdu toisessa tuomioistuimessa.

Jos etäyhteydet muualta kuin viranomaisen valvomista tiloista yleistyvät, ei voida varmistua siitä, ettei oikeudenkäyntejä tallenneta. Tallenteita voidaan helposti käyttää esimerkiksi todistajan maalittamiseen verkossa. Jollekin ryhmälle tai aatesuunnalle epämieluisan todistajan esiintyminen saattaa nopeastikin päätyä laajaan levitykseen ja antaa sytykkeen vihapuheelle ja muille aggressioille.

1.3 Laillisen esteen arviointi vaikeutuu, koska tilanteissa, joissa kuultava ei ole viranomaisen luona, väite tekniikan pettämisestä pelastaa

Jos asianosaisten ja muiden oikeudenkäynnissä kuultavien sallitaan, tai jopa edellytetään, osallistuvan oikeudenkäynteihin omilla laitteillaan kotoaan tai mistä muualta tahansa, poissaolot ja pääkäsittelyjen peruuttamiset rikosasioissa eivät välttämättä vähene, mutta poissaolot on helppo selittää tekniikan pettämisellä. Väite tekniikan pettämisestä on lähtökohtaisesti uskottava, koska tekniikka pettää usein.

Hallituksen esityksessä (s. 40) on lähdetty siitä, että esteettömästä poissaolosta määrättävien seuraamusten käyttämisen voitaisiin käytännössä ajatella rajoittuvan lähinnä tilanteisiin, joissa etäyhteydellä tapahtuvaan käsittelyyn tuomioistuimeen kutsuttuun henkilöön ei saataisi määrättynä aikana mitään yhteyttä, esimerkiksi puhelimitse. Tällöin olisi hallituksen esityksen mukaan yleensä syy olettaa, että kysymys ei ole teknisestä viasta, vaan asianosaisen passiivisuudesta. Luultavaa kuitenkin on, että useimmissa tilanteissa kuulemisesta pois jääneen henkilön selitys on se, että etäyhteys oli ollut tarkoitus hoitaa samalla kännykällä, johon soittoyrityskin tuli, mutta kännykässä ei juuri silloin ollut ”verkkoa” tai ”akkua” taikka prepaid-liittymä ei enää toiminut.

Mikäli istunto pidetään kokonaan etäyhteyksin, mahdollisuus noutaa henkilö saman päivän istuntoon poistuu, koska ei olisi tiettyä fyysistä paikkaa, johon henkilö noudettaisiin. Tosin varsinkaan pääkaupunkiseudulla noutoa saman päivän istuntoon ei käytännössä juurikaan voida käyttää, eivätkä noudot muutenkaan toimi tehokkaasti.

1.4 Henkilötodistelun kontrolloitavuus huononee, koska kuulemisolosuhteet eivät näy kuvasta

Turvaudun erityisesti rikosasioihin liittyvien potentiaalisten ongelmien kuvaamisessa kärjistettyyn esimerkkiin:

> Jos etäistunto alkaa tiettynä päivänä esimerkiksi klo 9.00 ja kuultava henkilö, kuten rikosasian vastaaja, a) sattuu muistamaan kyseisen ajankohdan ja b) jaksaa herätä ajoissa, kuuleminen saattaa käynnistyä sillä, että hän c) ottaa etäyhteyden kännykällään samalla, kun nauttii aamiaiseksi päivän ensimmäisen oluen. Saattaa olla, että hänen vieressään makaa krapulassa saman jutun todistaja, joka kuulee koko käsittelyn ennen omaa kuulemistaan toisin kuin oikeassa istunnossa, jossa hän odottaisi vuoroaan salin ulkopuolella. Pahimmassa tapauksessa samassa ryyppykämpässä on paikalla myös saman jutun kanssavastaaja, joka haluaa vierittää vastuun pois omalta kontoltaan ja tekee kuvayhteyden ulkopuolella eleillään selväksi, ettei kavereiden pidä vasikoida häntä tai muuten tapahtuu kauheita. Samalla hän antaa heille kameran tavoittamattomissa lapuilla ohjeita siitä, mitä kysymyksiin pitää vastata.

Hallituksen esityksessä on todettu (s. 42), ettei henkilötodistelun luotettavuutta voida juurikaan perustaa henkilön puhetavasta, ilmeistä ja eleistä taikka tunnereaktiosta oikeudenkäynnissä tehtävien havaintojen ja

vaikutelmien varaan. Vaikka näin on, henkilötodistelun luotettavuuden arviointiin saattaa nähdäkseni kuitenkin hyvinkin vaikuttaa se ympäristö ja ne olosuhteet, jossa kertomus annetaan. Etäoikeudenkäynnissä ympäristö ja olosuhteet saattavat jäädä tuomioistuinkontrollin ulkopuolelle.

Hallituksen esityksen (s. 13) mukaan jopa osallistuminen tunnustamisoikeudenkäynteihin voisi tapahtua etänä, koska ”tuomioistuimen mahdollisuudet varmistua tunnustamisoikeudenkäynnin edellytyksistä ovat kuitenkin yleensä yhtä hyvät, vaikka vastaaja osallistuisikin oikeudenkäyntiin etäyhteyksillä”. En ole tästä asiasta samaa mieltä.

Etäyhteydellä valehteleminen on helpompaa kuin perinteisissä istunnoissa. Mitä intensiivisempi ja henkilökohtaisempi kuulemiseen liittyvä kohtaamistilanne on, sitä vaikeampaa valehteleminen yleisen elämänkokemuksen mukaan on. Kaikki tuntevat oikeussalien ulkopuolellakin ripittäytymis- ja rehtorin puhuttelu -tyyppisiä tilanteita, joissa henkilöä kehotetaan erityisessä paikassa katsomaan arvovaltaista kuulustelijaa silmiin ja puhumaan totta. Etäyhteydellä tapahtuva valehtelu tai tahallinen muistamattomuus on pienempien henkisten pidäkkeiden takana kuin vastaava menettely ihmisten (tuomareiden, asianosaisten ja ehkä yleisönkin) edessä istuntosalissa.

Kaiken kaikkiaan hallituksen esityksessä on ainakin päivittäisrikoksiin liittyvien käyttötilanteiden näkökulmasta suhtauduttu varsin optimistisesti etäyhteyksien käyttömahdollisuuksiin. Riita-asioissa tilanne on epäilemättä yleensä toisenlainen kuin rikosasioissa, ja ehkä juuri siksi Saksassa mahdollisuus etäoikeudenkäynteihin koskisi siellä parhaillaan vireillä olevan lakiesityksen mukaan vain riita-asioita ja hallinto-oikeusprosessia. Rikosasiat on Saksassa rajattu uudistushankkeen ulkopuolelle (s. 29).

Rikosasioiden ominaispiirteisiin kuuluu se, että oikeudenkäyntiin osallistutaan usein vastentahtoisesti. Vastaajalla, jos hän tietää olevansa syyllinen, ei välttämättä ole intressiä edistää oikeudenkäynnin etenemistä eivätkä todistajatkaan useimmiten todista mielellään. Usein myös asianomistaja haluaisi unohtaa koko asian. Ajatus siitä, että päivittäisrikosasioiden käsittelyjä voitaisiin olennaisesti nopeuttaa etäyhteysmahdollisuuksien edistämisellä, ei sen vuoksi välttämättä ole realistinen.

Vaikka hallituksen esityksessä lähdetään siitä (s. 21), että ”pääosin etäosallistuminen ja kuuleminen etäyhteyksien välityksellä suoritettaisiin sekä asianosaisten että todistajien ja asiantuntijoiden osalta kuitenkin toisen viranomaisen luota”, kehitys voi johtaa siihen, että prosessiekonomisista syistä pääsäännöstä tulee poikkeus. Mikäli tekniikka sen mahdollistaa, on johdonmukaista joustavoittaa käytännön menettelyitä niin, että kuuleminen sallitaan mistä tahansa ja millä tahansa toimivalla välineellä sen sijaan, että vaivattaisiin toista viranomaista ja lähdettäisiin

sopimaan heidän ja asianosaisten kanssa hankalista teknisistä järjestelyistä toisessa tuomioistuimessa.

Hallituksen esityksen ei ole käsitelty sitä, miten etäkuulemisten lisääntyminen vaikuttaa tulosvastuullisten tuomioistuinten välisissä suhteissa. Käytännössä saattaa olla niin, että esimerkiksi Helsingin hovioikeus ja Helsingin käräjäoikeus joutuvat kuormittamaan etäkuulemispyynnöillään vaikkapa Itä-Uudenmaan käräjäoikeuden Porvoon istuntopaikkaa, jonne viimeksi mainittu tuomioistuin joutuu siirtämään sen omiin toimintoihin allokoituja resursseja palvellakseen toisia tuomioistuimia.

On myös syytä kiinnittää huomiota siihen, ettei toisen viranomaisen tai tuomioistuimen tiloissa tapahtuvan kuulemiseen liittyvästä valvonnasta ja järjestyksenpidosta ole säännöksiä. Etäyhteyksien tekniikasta huolehtiva toisen tuomioistuimen käräjäsihteeri tai haastemies tuskin pystyy valvomaan, mitä salissa tapahtuu, jos siellä on useita henkilöitä paikalla, eikä hänellä ole edes valtuuksia puuttua tilanteeseen, vaikka kuultavan henkilön puheita esimerkiksi pyrittäisiin ohjailemaan sivusta.

Hallituksen esityksessä ei ole avattu tarkemmin myöskään sitä, minkä muun viranomaisen kuin tuomioistuimen luona etäosallistuminen istuntoon ylipäätänsä voisi tapahtua. Jos esimerkiksi poliisin oletetaan järjestävän etäyhteyksiä tuomioistuimiin, tähän tarvittaisiin säännöksiä. Kuten apulaisoikeusasiamies Pasi Pölösen 21.4.2020 antamasta ratkaisusta EOAK/23/2017 ilmenee, tuomioistuimen ja poliisin yhteistoimintaan tarvitaan lähtökohtaisesti aina virka-avun pyytämiseen oikeuttava ja sen antamiseen velvoittava säännös.

Tässä yhteydessä on syytä todeta sekin, että kuultavan henkilöllisyyden varmistaminen suoritetaan perinteisissäkin istunnoissa käytännössä hyvin ”heikosti” silloinkin, kun kukaan paikallaolijoista ei tunne henkilöä ennakolta. Vain harva puheenjohtaja pyytää saada nähdä esimerkiksi todistajan henkilöllisyystodistuksen ennen kuulemista. Etäyhteyksin tapahtuvassa kuulemisessa henkilön ”vahva tunnistaminen” lienee kuitenkin vielä heikommalla pohjalla kuin perinteisissä istunnoissa. Toisena henkilönä esiintyminen lieneekin periaatteessa varsin helppoa – varsinkin teknisesti heikoissa tai kuvattomissa etäyhteyksissä.

1.5 Oikeustaloon saapuminen palvelee tehokkaasti julkisuutta

Oikeudenkäyntien julkisuudessa ei ole käytännössä kysymys vain siitä, mitä varsinaisessa käsittelyssä tapahtuu vaan kaikesta muustakin, mikä liittyy asian julkiseen käsittelyyn oikeustalossa. Julkista kiinnostusta herättäviin oikeudenkäynteihin liittyy median läsnäolon luoma sähköinen tunnelma, joka alkaa oikeustaloon saapumisesta kameroiden käydessä ja istunnon alkamisen odottelusta toimittajien pyrkiessä saamaan asianosaisilta kommentteja. Mikäli mediaa kiinnostava asianosainen on etänä, hän saa olla rauhassa, vaikka hän ansaitsisi esimerkiksi korkean yhteiskunnallisen asemansa vuoksi tulla kuvatuksi ja haastatelluksi.

Hallituksen esityksen (s. 38) mukaan etäyhteyksiä koskevassa soveliaisuusharkinnassa olisi kiinnitettävä huomiota myös siihen, että vakavassa rikosasiassa yhteiskunnalliset syyt saattavat edellyttää vastaajan velvoittamista saapumaan paikalle vasten tahtoaankin. Nähdäkseni yhteiskunnalliset syyt saattavat vaatia asian käsittelyä paikan päällä istunnossa myös muissa kuin vakavissa rikosasioissa: esimerkiksi lahjusrikkomusta koskevissa virkarikosasioissa ja ylipäätänsä kaikissa asioissa, joissa on kysymys julkisen vallankäytön ja julkisten vallankäyttäjien toiminnan uskottavuudesta demokraattisessa yhteiskunnassa.

Oikeudenkäyntien julkisuuden periaatteellisesta tärkeydestä puhutaan paljon. Kuitenkin vain pieni osa jutuista kiinnostaa ulkopuolisia ja vain harvoin istuntosalissa on yleisöä. Yleisön kiinnostus ja asian yhteiskunnallinen merkitys eivät aina korreloi esimerkiksi rikossyytteen vakavuuden kanssa. Useimmissa oikeudenkäynneissä julkisuudella on vain periaatteellinen merkitys. Sen vuoksi hallituksen esityksessä kuvatuilla sivusalijärjestelyillä (s. 21, 38 ja 52) tuskin on käytännössä suurtakaan merkitystä. Niitä olennaisempaa on, ettei ainakaan pääkäsittelyä tulisi toimittaa etäyhteyksin niissä harvoissa jutuissa, jotka merkittävästi kiinnostavat mediaa.

On myös syytä huomata, että tuomioistuimet ovat julkista kiinnostusta herättävissä rikosjutuissa käytännössä ulkoistaneet reaaliaikaisen viranomaistiedottamisen syyttäjälle, joka joutuu istuntopäivän kuluessa tauoilla vastaamaan median tiedusteluihin ja selittämään heille käsittelyn kulkua. Mikäli syyttäjät olisivat tällaisissa jutuissa etänä, tämäkään oikeudenkäyntien julkisuutta toteuttava viranomaispalvelu ei onnistuisi.

1.6 Hovioikeudessa istunnon puheenjohtajana voi olla harjoittelija (asessori), jonka pitäisi päättää, onko vanhempien jäsenten etäosallistuminen soveliasta

Asian laadun merkitystä on hallituksen esityksen perusteluissa (s. 34) korostettu keskeisenä kriteerinä sille, onko tuomarin soveliasta osallistua etäyhteydellä oikeudenkäyntiin. Jäsenen etäosallistumisesta päättäminen kuuluisi oikeudenkäymiskaaren 2 luvun 15 §:n mukaan kokoonpanon puheenjohtajalle. Ehdotus ei säännöksen perustelujen (s. 33) mukaan merkitsisi sitä, että jäsenellä olisi subjektiivinen oikeus etäosallistumiseen vaan asia olisi puheenjohtajan harkittavissa.

Perinteisen tuomioistuintradition mukaan kokoonpanon virkaiältään vanhin jäsen toimii puheenjohtajana. Tästä traditiosta on sittemmin luovuttu ja puheenjohtajana saattaa toimia jopa kokoonpanon nuorin jäsen. Esimerkiksi asessorit, jotka muodostavat nykyisin merkittävän osan varsinkin hovioikeuksien henkilökunnasta, toimivat vuorollaan kokoonpanojen puheenjohtajina. Monijäsenisen tuomioistuinkokoonpanon jäseninä asessorit toimivat täysivaltaisina tuomareina. Samalla he kuitenkin ovat koulutettavia oppilaita ja kokeneempien jäsenten ohjauksessa.

Mikäli kaksi hovioikeuden kokenutta jäsentä ilmoittaisi pitävänsä soveliaana, että he osallistuvat istuntoon etänä, asessori kokoonpanon puheenjohtajana tuskin sen jälkeen välttämättä aina aidosti pohtisi järjestelyn soveliaisuutta. Koska vanhemmat jäsenet antavat eri yhteyksissä arvioita asessorien taidoista ja kyvyistä, asessori saattaisi kokea itselleen jopa haitalliseksi torjua vanhempien jäsenten toivomuksen. Puheenjohtajana toimivan asessorin oman suoriutumisen kannalta saattaisi kuitenkin olla tarpeen, että vanhemmat jäsenet istuisivat fyysisesti hänen vieressään ja toimisivat tarvittaessa kuiskaajina tai keltaisen lapun kirjoittajina, mikäli asiat eivät luistaisi parhaalla mahdollisella tavalla. Etänä toimittaessa tällaista mahdollisuutta ei ole.

1.7 Mahdollisuus ”vastavuoroiseen valvontaan” ei toteudu etäyhteyksin

Hallituksen esityksen perusteluissa (s. 35) on lähdetty siitä, että etäyhteydellä istuntoon osallistuvan tuomarin mahdollisuudet havainnoida asianosaisia ovat tärkeämmät kuin asianosaisen mahdollisuudet havainnoida etäyhteydellä osallistuvaa tuomaria. Vaikka näin olisi, tuomarin etäosallistumiseen liittyy myös asianosaisen intressi saada kaiken aikaa nähdä tuomarinsa (myös kokoonpanon sivujäsenet, lautamiehet ja mahdollinen valmistelija taikka sihteeri). Intressi voi liittyä esimerkiksi sen varmistamiseen, ettei tuomari tai lautamies käsittelyn aikana nuku[1] taikka siihen, ettei sihteerinä ole vaikkapa henkilö, jonka asianosainen on usein nähnyt vastapuolen seurassa[2]. Toimivan keskeytymättömän kuvayhteyden kaikkien asiaan osallisten kesken tulisi siis ulottua kaikkiin läsnäolijoihin niin, että esimerkiksi lautamiesten valveilla pysymistä voidaan tarkkailla.

Koska kaikkien asiaan osallisten seremoniallisella kokoontumisella samaan julkiseen oikeudenkäyntitilaisuuteen on myös vuosisataiseen traditioon perustuva yhteiskunnallinen tilaus, pidän liian pitkälle vietynä ajatusta, että jopa valtakunnanoikeuden jäsen voisi osallistua istuntoon etäyhteydellä (s. 33).

Vaikka tiedossani ei ole aiheeseen liittyvää tutkimustietoa, uskaltaisin väittää, etteivät etäkokoukset tai etäistunnot ja niissä esitetyt suulliset lausumat jää samalla tavoin osanottajien mieleen kuin kokoukset tai istunnot, joissa ihmiset ovat fyysisesti yhtä aikaa läsnä. Tuomarin työn kannalta tällä voi olla merkitystä erityisesti sen vuoksi, että varsinkin muutoksenhakuasteissa ratkaisujen perustelut kirjoitetaan usein pitkällä viiveellä istuntojen jälkeen (ks. apulaisoikeusasiamies Pasi Pölösen 21.12.2022 antama ratkaisu EOAK/2472/2020).

Tuomarin etäosallistumisen tulisi edellyttää sitä, että hän voi osallistua istuntoon häiriöttömästi ja ympäristössä, joka viittaa keskittymiseen ja työntekoon omistautumiseen. Myös tuomarin pukeutumiseen ja ulkoasuun

---

[1] VaaHO:2023:8 (Lautamies nukkui murha-asian käsittelyssä – asia palautettiin uudelleen käsiteltäväksi)

[2] Käräjäoikeuden sihteeriin pöytäkirjanpitäjänä sovelletaan tuomaria koskevia esteellisyyssäännöksiä (oikeudenkäymiskaari 13 luku 2 § 1 mom.)

olisi syytä kiinnittää huomiota. Istuntoon osallistumista etäyhteyksin esimerkiksi tuomarin mökkilaiturilta tai kotisohvalta ei tulisi pitää soveliaana.

1.8 Jos tuomari haluaa olla etänä, asianosainen tuskin vastustaa sitä ennen pääasian ratkaisemista

Tuomarin etäosallistuminen istuntoon ei edellyttäisi asianosaisten suostumusta. Asianosaisille olisi kuitenkin hallituksen esityksen mukaan varattava tilaisuus lausua käsityksensä asiasta.

Vaikka asianosaisten kuuleminen on sinänsä tärkeää, kuuleminen ei välttämättä kaikissa prosessuaalisissa kysymyksissä välttämättä johda sisällöltään rehellisiin ja aitoihin kannanottoihin. Jos tuomari selvästi toivoo voivansa olla etänä, asianosainen saattaa kuvitella vaikuttavansa kielteisesti tuomarin asenteeseen vastustaessaan tuomarin ehdotusta. Tilanne muistuttaa asetelmaa, jossa tuomari siviilijutun valmistelun päätteeksi kysyy, halutaanko asia ratkaistavaksi yhden vai kolmen tuomarin kokoonpanossa. Hämmästyttävän harvoin asianosaiset ilmoittavat haluavansa pääkäsittelyä kolmen tuomarin kokoonpanossa. Syynä pidättyväisyyteen ei voine olla mikään muu kuin se, että asianosaiset tietoisesti tai tiedostamattaan epäilevät tuomarin voivan pitää kolmen tuomarin kokoonpanon vaatimista tietynlaisena epäluottamuslauseena itselleen.

Kun arvioidaan tuomarin etäosallistumisen soveliaisuutta, asianosaisten kannanotoille ei edellä todetuista syistä ole syytä antaa kovinkaan suurta painoarvoa silloin, kun he suhtautuvat asiaan myönteisesti. Kannanottojen painoarvo saattaa olla toinen, jos he perustellusti vastustavat etäosallistumista.

1.9 Avustajan ja päämiehen yhteydenpito etäistunnon kuluessa

Oikeudenkäynneissä lähdetään yleensä siitä, että avustaja ja päämies istuvat istuntosalissa vierekkäin, jotta he voivat tarvittaessa lapuin tai kuiskutellen olla yhteydessä keskenään myös oikeudenkäynnin kuluessa.

Käytettävän etäyhteyden on oltava laadultaan sellainen, että osallistuminen on tosiasiassa mahdollista ilman teknisiä ongelmia, ja sen on mahdollistettava luottamuksellinen yhteydenpito avustajan kanssa (Grigoryevskikh v. Venäjä, 9.4.2009, 83). Norjassa asiasta on ilmeisesti ollut laissa nimenomainen säännös (s. 27) ainakin pandemian aikana.

Lähtökohtaisesti on päämiehen ja avustajan oma asia, miten he sopivat toimeksiannon hoidettavaksi. Mikäli päämies ilmoittaa, ettei hän tarvitse avustajaa fyysisesti viereensä, tuomioistuimella tuskin on tarvetta arvioida asiaa toisin.

1.10 Tartuntavaaran välttäminen etäyhteyksin

Hallituksen esityksessä todetaan (s. 11), että ”nykytilassa ongelmana voidaan pitää sitä, että joissakin tapauksissa pääkäsittely lykkääntyy tai viivästyy, kun tuomarin etäosallistuminen ei ole mahdollista. Tästä aiheutuu oikeudenkäynnin viivästymistä ja kuluja, jotka olisivat vältettävissä”. Ilmeisesti lausumalla tarkoitetaan erityisesti pandemia-aikana aktualisoituneita tilanteita, joissa kokoonpanoon kuuluneella tuomarilla oli lieviä flunssan oireita, joiden vuoksi hän ei muiden istuntoon osallistuvien tartuttamisen välttämiseksi voinut tulla paikalle, vaikka tunsi itsensä sinänsä työkykyiseksi.

Tapauksissa, joissa hyvin lievät flunssan oireet tai esimerkiksi jalkavamma eivät sinänsä vaikuta tuomarin työkykyyn, mutta saattavat estää fyysisen siirtymisen ja osallistumisen istuntoon oikeustalolla, etäyhteys saattaa nähdäkseni olla perusteltu vaihtoehto, jos sillä vältetään istunnon peruuntuminen tai kokoonpanon supistuminen pitkäkestoisissa käsittelyissä.

Edellä todettu ei kuitenkaan tarkoita sitä, että tuomarin tulisi osallistua istuntoon, jos hän kokee työkykynsä ja jaksamisensa alentuneen. Viime kädessä asia jäisi tuomarin omaan ja työterveyshuollon harkintaan.

1.11 Riita- ja rikosasioiden valmisteluistuntojen erot etäyhteyksien käytön kannalta

Riita-asioiden ja rikosasioiden valmisteluistunnot poikkeavat käytännössä toisistaan. Eroavaisuuksilla saattaa olla merkitystä, kun arvioidaan etäyhteyksien soveltuvuutta niihin. Rikosasioiden valmisteluun etäyhteydet yleensä sopivat, mutta riita-asioiden valmisteluun ne eivät välttämättä sovi yhtä hyvin.

Rikosasioissa valmisteluistuntoja toimitetaan yleensä vain poikkeuksellisen laajoissa jutuissa, joissa on edessä päiviä tai viikkoja kestävä pääkäsittely. Rikosasioiden valmisteluistunnoissa keskustellaan yleensä pääasiassa syytekohtien käsittelyjärjestykseen ja pääkäsittelyn aikataulutukseen liittyvistä kysymyksistä eikä esimerkiksi sovinnon mahdollisuudesta. Rikosasioiden valmistelussa etäyhteydet riittävätkin istunnon luonteen vuoksi yleensä hyvin.

Riita-asioiden valmistelussa neuvotellaan sovinnosta ja käydään läpi asianosaisille ennakolta toimitettua yhteenvetoa riitaisia ja riidattomia seikkoja erottelemalla sekä tarpeetonta todistelua karsimalla. Yleensä puheenjohtaja pyrkii valmisteluistunnon aluksi saamaan aikaan sovinnon ja useimmiten onnistuukin siinä.

Valmisteluistunto paikan päällä oikeustalossa tarjoaa sovintoon tähtäävälle neuvottelulle otollisimmat puitteet, koska kumpikin asianosainen on avustajineen läsnä saman pöydän äärellä ympäristössä, jossa on yritettävä käyttäytyä asiallisesti ja järkevästi. Sovintoon tähtäävän valmisteluistunnon kulkuun kuuluu usein se, että puheenjohtaja poistuu joksikin aikaa

istuntohuoneesta omaan työhuoneeseensa ja jättää asianosaiset avustajineen neuvottelemaan keskenään. Otaksun, että kasvokkain tapahtuvat sovintoneuvottelut rauhallisessa valmisteluistuntoihin varatussa huoneessa johtavat todennäköisemmin sovintoon kuin etäistunnot, joskin sovintoja saadaan käytännössä onnistuneesti aikaan etäistunnoissakin.

1.12 Istunnosta poistettavan tai sinne saapumatta jäävän henkilön oikeudet

Oikeudenkäymiskaaren 14 luvun 6 §:ään lisättäisiin ehdotuksen mukaan 2 momentti, jonka mukaan häiritsevän tai sopimattoman käytöksen vuoksi istunnosta poistettavalle asianosaiselle olisi tarjottava mahdollisuus osallistua asian käsittelyyn etäyhteydellä, jos se olisi mahdollista. Hallituksen esityksen mukaan (s. 41) näin on käytännössä useimmiten menetelty ilman varsinaista säännöstäkin.

Ajatus siitä, että joku poistettaisiin salista sopimattoman tai häiritsevän käyttäytymisen takia, mutta istuntoa jatkettaisiin ja kyseiselle henkilölle tarjottaisiin mahdollisuus osallistua siihen etäyhteyksin, tuntuu tarpeettoman pehmeältä menettelyltä, vaikka muiden asianosaisten oikeutettu etu olisikin päästä jatkamaan istuntoa häiriöstä huolimatta. Tiedossani ei toistaiseksi myöskään ole tapauksia, joissa tällä tavoin olisi käytännössä menetelty. Itse pitäisin luonnollisempana, että oikeudenkäyntiä häiritsevälle henkilölle määrättäisiin oikeudenkäymiskaaren 14 luvun 7 §:n 1 momentin nojalla järjestyssakko. Mikäli sakkokaan ei auttaisi, hänet voitaisiin saman pykälän 2 momentin nojalla ottaa säilöön (ilman etäyhteyksiä). Jo muutaman tunnin säilössä olo saattaisi luoda paremmat olosuhteet istunnon jatkamiselle.

Ehdotukseen sisältyy myös muita sinänsä pragmaattisia (ja nykyisin noudatettuja tapoja legitimoivia), mutta käräjäkuria ja tuomioistuimen arvovaltaa heikentäviä ehdotuksia kuten se, että todistaja, joka on velvoitettu saapumaan paikalle oikeustaloon, voidaankin kuulla puhelimitse, jos hän ei noudata saamaansa kutsua. Kysymys on todistajien yhdenvertaisuuden kannalta arveluttavasta järjestelystä. Istunnosta pois jäänyt todistaja ikään kuin palkittaisiin sillä, ettei hänen tarvitsekaan saapua paikalle kuten muiden todistajien. Samalla viestitettäisiin, ettei sakonuhkainenkaan tuomioistuimen kutsu välttämättä kuitenkaan ole ehdoton.

Pidän perusteltuna ja aiheellisena, että rikosasian vastaaja, jota asianomistaja ja todistajat ilmoittavat pelkäävänsä, voitaisiin velvoittaa osallistumaan istuntoon etäyhteydellä sen sijaan, että istuntosalissa jouduttaisiin käyttämään seinäkkeitä tai erityisiä ”pelkääjän koppeja”, joita joissakin istuntosaleissa ainakin Helsingissä on. Vaikka henkilökohtaisesti istuntosalissa paikalla oleva asianosainen saattaakin saada taitavalla esiintymisellään itselleen etua verrattuna etäyhteydellä läsnä olevaan vastapuoleensa, en tekisi tästä ongelmaa. Nähdäkseni equality of arms -periaatetta ei tulisi tulkita niin tiukasti, että tämä voisi olla esteenä

asianomistajien ja todistajien kannalta perustellulle järjestelylle, mikäli he aiheellisesta syystä pelkäävät vastaajaa.

2. Lopuksi

Hallituksen esitykseen sisältyvät ehdotukset jättävät toteutuessaan lainkäyttäjälle runsaasti harkintavaltaa. Lähtökohtaisesti säännöksiä, jotka mahdollistaisivat etäyhteyksien käytön, tulisi tulkita suppeasti. Edellä todetut etäistuntoihin liittyvät mahdolliset haitat ja vaarat saattavat aktualisoitua etenkin, mikäli etäyhteyksien käyttö yleistyy liikaa. Hallituksen esitys kaipaa mielestäni vastapainokseen liian pitkälle menevän etäprosessoinnin vaaroista varoittavan lakivaliokunnan mietinnön.

Oikeusasiamies
Petri Jääskeläinen

Esittelijäneuvos
Jarmo Hirvonen

Asiakirja on hyväksytty sähköisesti asianhallintajärjestelmässä.